

Одеський національний університет імені І. І. Мечникова

(повна назва вищого навчального закладу)

Факультет історії та філософії

(повна назва інституту/факультету)

Кафедра культурології

(повна назва кафедри)

Д и п л о м н а р о б о т а
на здобуття ступеня вищої освіти «магістр»

(освітньо-кваліфікаційний рівень)

на тему: **«Український фемінізм в контексті сучасної культури»**

«Ukrainian feminism in the context of modern culture»

Виконала: студентка заочної форми навчання
спеціальності 034 Культурологія

Шаболдіна Тетяна Анатоліївна

Керівник: д.ф.н., проф. Богата Л.М.

Рецензент: к.ф.н., доц. Левченко В.Л.

Рекомендовано до захисту:

Протокол засідання кафедри

№ від . . 2019 р.

Завідувач кафедри

_____Соболевська О.К.

(підпис)

Захищено на засіданні ЕК №

протокол № від . . 2019 р.

Оцінка _____/_____

_____/_____

(за національною шкалою, шкалою ECTS,

бали)

Голова ЕК

_____Соболевська О.К.

(підпис)

Одеса – 2019

ЗМІСТ

Вступ.....	3
Розділ 1. Фемінізм як культурне явище.....	8
1.1. Культурні чинники, що зумовили проявлення фемінізму.....	8
1.2. Фемінізм: основні етапи становлення та напрямки його розвитку.....	15
Розділ 2. Український фемінізм і його відмінні риси.....	31
2.1. Історія розвитку українських феміністичних рухів.....	31
2.2. Український фемінізм: загальне і особливе.....	46
Розділ 3. Роль феміністських рухів у розвитку української культури.....	51
3.1. Українські феміністські проекти.....	51
3.2. Національні медіа про український фемінізм.....	58
Висновки.....	70
Список джерел та літератури.....	76

ВСТУП

Фемінізм (від фр. *Femme* — жінка) в широкому сенсі цього слова означає прагнення жінок до рівних прав з чоловіками в усіх галузях суспільного життя. У вузькому сенсі — це суспільно-політична течія, метою якого є усунення дискримінації жінок в їх правах і свободах, досягнення рівності з чоловіками. Ця течія виникла в епоху Просвітництва, в другій половині XVIII століття, коли була створена концепція *природних прав людини*.

У цей час у Франції відбулась буржуазна революція, яка показала все невдоволення людей щодо обмеження прав, в тому числі і прав жінок, які до цього практично не враховувалися.

Відповідна проблема залишається досить актуальною і в сучасності, оскільки й досі існують суперечності з приводу того, до якої міри жінки повинні бути рівними в правах з чоловіками і як ці права дотримуються в наш час. Більш того, складно знайти проблему, яка викликала б більший дисонанс, ніж проблема чоловіків і жінок. Яке місце жінки у світі, роль у політиці, економіці, культурі, філософії та інших сферах життя? Особливо гостро це питання стоїть зараз, коли все більше і більше жінок беруть участь в політичних справах, економіці та в інших справах, якими традиційно займалися тільки чоловіки.

Головна проблема дослідницької роботи — невизначеність місця жінки у світі, її роль в усіх сферах життя. Адже навколо цієї проблеми точаться суперечки: чи повинна жінка сидіти вдома і піклуватися про сім'ю або має право брати участь в житті держави, в культурі? На це питання відповідь буде представлена з точки зору ідей фемінізму.

Мері Уоллстоункрафт у своєму творі «Захист прав жінок» (1792) однією з перших писала про рівність між чоловіками та жінками, про рівноцінність

статей. Вона припускала, що жінка й чоловік повинні бути рівними в правах і свободах, мати рівний доступ до освіти, рівний життєвий вибір: у діяльності, освіті і т.п. [8, с. 28].

Мабуть, найбільш поширеною, найбільш повною і змістовною книгою про фемінізм є твір Сімони де Бовуар «Друга стаття» (1949) [4]. У цій роботі авторка розмірковувала про те, як це бути жінкою, використовуючи усі матеріали філософії, антропології та інших наук, які були тоді доступні. Ця праця перевернула свідомість жінок тим, що авторка припускала, що у жінок є вибір, є альтернатива домашнім клопотам і за допомогою відмови від традиційних хатніх обов'язків жінка може добитися свого щастя і реалізації, жити для себе, бути вільною від забобонів і стереотипів. Багато її ідей виявилися дуже актуальними для феміністів усіх типів. Сімона де Бовуар внесла величезний внесок у розвиток фемінізму.

Завдяки Бетті Фрідман її твору «Загадка жіночності» (1963), а також її активній діяльності в якості учасниці Національної організації жінок (NOW) фемінізм став невід'ємною частиною політики в США. Організація домоглася кількох юридичних перемог, які призвели до того, що жінок нарешті, визнали як рівних чоловікам. Ця справа знайшла відгук в усьому світі, не тільки в Америці. Принципи, які захищала Фрідман, полягали в тому, що жінки мають бути не тільки домогосподарками, а й повноцінними особистостями, які мають право на свободу і реалізуються поза домом. В цьому жінкам мають допомагати дитячі установи на зразок дитячих садків, де мати залишала свою дитину до вечора, а вона сама працювала і самореалізовуватися [8, с. 169].

Засновниця організованого жіночого руху в Україні, Наталія Кобринська, акцентувала увагу на ідеї нероздільності звільнення жінки та соціального розвитку, підкреслювала, що українські жінки не думають відчужуватися від чоловіків і не прагнуть ізолювати жіноче питання від інших суспільних завдань.

Вона вірила, що український національний рух позитивно розв'яже питання статі. Це одна з найважливіших відмінностей західного феміністичного руху і вітчизняного [53, с. 78].

Важливою складовою досліджень українського жіночого руху, є монографія «Білим по білому: Жінки в Громадському житті України 1884-1939» Марти Богачевської-Хомяк. За дану монографію вона здобула премію ім.Барбари Гелді Асоціації славісток США та наукову премію ім.Тетяни й Омеляна Антоновичів за 1989 рік [5].

Великий внесок у дослідження положень жінок і феміністських рухів за часів радянського союзу внесли Ковальська Н. і Александрова Т. Які повністю вивчили настрій, бажання і становище жінок в радянській Україні [23].

Після розпаду радянського союзу багато дослідників стали вивчати пострадянський фемінізм на території України. Особливі якості і характерні риси розвитку жіночого та феміністського руху досліджували Плахотник О., Жеребкина І. і Смоляр Т. Кожна з них виділила і показала, що український фемінізм має свій дух.

Багато дослідників вивчали жіночий рух на території України через українську літературу. Такі як Улюра Г. та Юрчук О.

Серед дослідників сучасності важливо виділити Кісь О. і Забужко О. Вони займаються не тільки дослідницькою діяльністю, а й освітньою. Так, наприклад Оксана Кісь виступає з лекціями про фемінізм, а Оксана Забужко передає свої знання через книги, романи та вірші, які присвячені жіночій тематиці.

Актуальність даної роботи полягає в зростаючій популярності ідей фемінізму. Питання, які зачіпає феміністичний рух, не залишають байдужим сучасне суспільство. Захист інтересів жінок, боротьба за рівні права статей, гармонійний розвиток суспільства — це лише ряд проблем, до яких звертається

даний рух. Рух фемінізму цікавить нерівність статей. Фемінізм як складова гуманітарної культури є умовою позиціонування в ній етичних принципів.

Метою даного дослідження є визначення походження фемінізму та особливостей його розвитку у контексті сучасної української культури.

Визначена мета вимагає послідовного розв'язання наступних дослідницьких завдань:

- виявити культурні чинники, що зумовили проявлення фемінізму;
- простежити основні етапи становлення фемінізму та напрямки його розвитку;
- зафіксувати історію розвитку українських феміністичних рухів;
- виокремити загальне та особливе в українському фемінізмі;
- охарактеризувати українські феміністські проекти;
- проаналізувати роль національних медіа у розвитку українського фемінізму.

Об'єктом даного дослідження є феміністичний рух, в межах якого формувалося явище фемінізму.

Предмет дослідження — особливості проявів фемінізму в сучасній українській культурі.

з якості методів був використаний аналіз спеціальної та наукової літератури, метод порівняльного аналізу у вивченні трьох хвиль фемінізму.

Історико-культурний метод дослідження використовувався при вивченні фемінізму в контексті різних культурних епох. Ціннісний підхід допоміг вивчити дане явище з точки зору важливості тих змін, що рух вносить в культуру.

Теоретико-методологічною базою виступає література про фемінізм, яка розкриває різні його аспекти: політичні, сімейні, соціальні, культурні і т.і. Але

головний наголос в даній роботі зроблений на культурному і соціальному аспектах фемінізму.

Структура дипломної роботи. Робота складається зі вступу, 3 розділів, висновків та списку літератури. Перший розділ присвячений дослідженню факторів, які вплинули на формування феміністських поглядів та основним етапам становлення цього руху. Другий розділ присвячено особливостям українського фемінізму. Третій розділ розкриває вплив феміністських рухів на розвиток української культури. Список використаної літератури, наведений у роботі, містить 73 посилання.

ВИСНОВКИ

Як наслідок проведеного дослідження можливо сформулювати такі висновки.

1. Основною причиною виникнення фемінізму є наслідки патріархального устрою. Патріархат — це система, в якій чоловік має головне положення, є основним представником влади та її авторитету. В межах патріархату формувались всілякі форми гноблення жінок.

В межах патріархальних традицій Жіноче тіло розглядалося як щось природне і таке, що несе в собі певну загрозу. Протягом тривалого історичного періоду формувалася традиція, що отримала назву мізогінія — жінконенависництво. Ця традиція сприяла виключенню жінок з системи організації суспільного життя. Позиція приниження жінки отримала подальший розвиток в Середньовіччі.

Принципи патріархальної системи поставили під сумнів гуманісти. Вони проголосили самоцінність людського життя, незалежність гідності особистості від походження і роду, стверджували ідеї особистої свободи, рівності громадян перед законом, принцип загального блага. Це була дуже смілива і своєчасна заява, яка дала змогу почати висловлюватися жінкам.

Економічний розвиток людства призвів до того, що, внаслідок демографічних обставин виникало все більше «зайвих людей», у тому числі й незаміжніх жінок. Питання соціального існування стояло дуже гостро для таких жінок. В такому становищі питання про жіночу долю було зовсім не дивним.

Фемінізм виник як рух проти соціально-економічної дискримінації жінок. В межах цього руху й виникло поняття «емансипація жінок».

1. Дослідники умовно поділяють історію фемінізму на три хвилі. Всі ці етапи відповідали певному прогресу в різних сферах життя.

З'явившись в епоху Просвітництва, перша хвиля фемінізму фокусувалася на юридичних, політичних і економічних проблемах. Наприклад: виборче право для жінок, можливість бути обраною до органів влади, права на майно, право на вибір професії та освіти. Найпоширенішим методом боротьби жінок за свої права було написання книжок, декларацій та маніфестів.

Друга хвиля почалася в 60-х роках XX століття. Її відмінною рисою стало те, що фокус з «зовнішніх» проблем, змінився на внутрішні. Такі як: материнство, шлюб, сексуальність. Гаслом другої хвилі стало «Приватне — це політичне» придумане Керол Ханіш. Друга хвиля не створила гендерної революції, але дуже сильно змінила звичаї. Саме під час другої хвилі фемінізм спромігся відвоювати собі місце навіть в структурі академічних наук.

З 90-х років XX століття починає свій розвиток третя хвиля фемінізму, яка триває і донині. Відмінною рисою фемінізму третьої хвилі стала різноманітність напрямків феміністичного руху: кольоровий, постмодерністський, культурний і т.п. В основі третьої хвилі лежить теорія *інтерсекціональності*. Суть теорії полягає в тому, що такі форми гноблення, як расизм, сексизм, гомофобія, трансфобія не діють окремо одна від одної. Усі ці форми створюють цілісну систему гноблення, всередині якої діє величезна кількість видів дискримінації.

Суперечності всередині феміністського руху, породили величезну кількість окремих напрямків. Ось лише найбільш значущі з них: радикальний, соціальний, ліберальний, консервативний. Кожен напрямок має ще кілька течій. Так, наприклад до складу радикального фемінізму входить: марксистський, сепаратистський, культурний фемінізм і т.п.

Не дивлячись на усі відмінності та розділення всередині феміністського руху, вся їхня діяльність спрямована проти статевої дискримінації, усіх різновидів насильства та за розширення можливостей жінок.

1. Розвиток феміністського руху в Україні має довгу історію. Не всіх відомих діячок історії можна назвати феміністками, але всі вони були сильними жінками, які боролися за свої права.

Основною проблемою для створення організованого українського жіночого руху була відсутність державності. Території нинішньої України раз у раз переходили у власність інших країн: Російської імперії, Австро-Угорщини, Польщі, Румунії. Основним двигуном жіночого руху виступали жінки письменниці та поетеси, наприклад Ліна Костенко, Олена Пчілка (Наталя Кобринська, які писали під псевдонімом Олена Пчілка).

До Першої Світової Війни жінки не мали виборчих та інших основних прав, таких як право на вищу освіту, свободу навчатися й працювати за професіями, політичну рівність. Жінки отримали виборче право лише в 1914 році в австрійській Галичині та на Буковині. Та після лютневої революції 1917 року в керованій російським урядом Україні.

Під час влади більшовиків і введення політики примусової колективізації жінки стали об'єднуватися і давати відсіч. Але будь-які жіночі організації були заборонені, а самі жінки, які знаходилися в перших рядах в боротьбі за права, були виключені із соціального життя.

Навіть з утворенням СРСР жінки не отримали реальну свободу. Особливо гостро постало питання неоплачуваної праці. Тобто радянська жінка відпрацювавши зміну повинна була прийти додому і займатися хатніми справами (прибиранням, готуванням, вихованням дітей). Додатково ускладнювало такий стан гостра нестача предметів першої необхідності та їжі.

Жінки, які емігрували з України (в Канаду, в Америку і т.д.), на той момент мали більше можливостей і більше прав. Емігрантки стали організовуватися в спілки та всіляко сприяти захисту жінок, які перебували на території України. Найбільшим об'єднанням вважається СФУЖО (Світова

федерація українських жіночих організацій). На даний момент до СФУЖО входить близько 29 організацій.

Починаючи з 80-х років минулого століття, становище жінок стало поліпшуватися. Жінки стали брати активну участь у політичному житті України. У 90-х роках стало відбуватися відродження деяких організацій і створення нових.

1. На відміну від багатьох американських та європейських жінок, які боролися за емансипацію та рівні права, українки прагнули особистого визволення та включення до активного суспільно-політичного життя. Українські жінки працювала на суспільне благо, а не тільки на самих себе.

Взагалі маркувати жіночий рух в Україні поняттям «фемінізм» дуже важко. Бо навіть ті організації, дії яких мають феміністський характер, не готові визнати себе такими. У нашій країні образ жінки дуже міфологізований (Берегиня, мати народу) і таке уявлення йде всупереч зі стереотипним уявленням о феміністках.

На початку свого створення українські жіночі організації дійсно боролися і відстоювали права жінок. Але з часом до головної місії почали додаватися ще й прагнення захисту тих чи інших соціальних груп. Наприклад: захист прав ЛГБТ спільнот, інвалідів, пенсіонерів, дітей, воїнів Афганської війни та АТО.

1. вважаю, що це є відмінністю українського феміністичного руху, тому що вітчизняний фемінізм поділяється не тільки на напрямки, а ще й на сфери діяльності.

1. Під час вивчення вітчизняних феміністських проектів, я була вражена їх різноманітністю, кількістю і спрямованістю. Можна виділити два основних напрямки, в яких створюються та існують українські феміністичні проекти. Перший — це освітній напрямок. В Україні дуже багато проектів, спрямованих на освіту та просвітництво. Проводяться лекції, виставки, майстер-класи розповідають про історію українського фемінізму, про

поточні проблеми, з якими стикаються жінки. Наприклад: діяльність культурно-просвітницького проекту «STUDENA», який на своєму сайті публікує онлайн-курси про недискримінацію.

Другий основний напрям українських феміністських проектів — це подолання та попередження насильства над жінками. Найкращим прикладом є проект «Забудь про Шрами минулого». У проекті беруть участь психологи, які допомагають впоратися з моральними шрамами й тату-майстри, які перекривають натільні шрами татуюваннями. Взяти участь у проекті може кожен охочий, треба лише відправити заявку.

1. Проведене дослідження показує що роль національних медіа у розвитку українського фемінізму фактично — «нульова». Вітчизняні ЗМІ ніяк не демонструють та не висвітлюють феміністські проекти та організації. Та навіть шкодять, коли виставляють дівчат феміністок активісток як «ворогів народу» та руйнівниць інституту сім'ї. Це явище має назву «карнавалізація».

Чому ЗМІ так роблять? Тому що, в Україні існує гендерна цензура. Доступ жінок для вираження своїх думок і соціальних інтересів в ЗМІ надзвичайно утруднений. У рідкісних випадках, коли інтерв'ю дає професійно успішна жінка її питають про одягу і чи сама вона дома прає. Навіть жінки-журналістки найчастіше говорять і пишуть «не своїм голосом» і відтворюють стереотипний образ «слабкої статі», стурбованої вдалим заміжжям і шопінгом.

Через те, що ЗМІ залежать від рекламодавців і кінцевого глядача чи читача, вони не ризикують публікувати матеріал з позитивною інформацією про фемінізм. Ризик полягає в тому, що через стереотипне мислення, нав'язане тими ж ЗМІ, рекламодавці можуть відмовитися розміщувати рекламу в тому чи іншому виданні, а читач або глядач просто піде від них.

Незважаючи на гарантії свободи слова та заборону цензури, встановлені як в міжнародних документах, так й в законодавство більшості держав, її реалізація на практиці — не одне й те саме.

1. появою такого інформаційного ресурсу як мережа Інтернет, у жінок збільшилися шанси включити свої гендерні інтереси у сферу глобального інформаційного обміну. Окрім того, що інтернет дав можливість жінкам писати без будь-якої цензури, він дав можливість дізнаватися і організовуватися.

Підбиваючи підсумки можна сказати, що фемінізм як культурне явище відображає специфіку будь-якої культури, а також ступінь укорінення у свідомості традиційних стереотипів про чоловіків та жінок. Вітчизняна феміністична традиція виходить з традиційних установок української культури як гендерно-консервативної орієнтації на збереження та підтримання певною мірою застарілих поглядів на відмінність культурних можливостей для жінок та чоловіків.

СПИСОК ДЖЕРЕЛ ТА ЛІТЕРАТУРИ

1. Айвазова С. Г. Свобода і рівність радянських жінок як джерело: Російські жінки у лабіринті рівноправності (Нариси політичної теорії та історії. Документальні матеріали). Москва: РИК Русанова, 1998. С. 154–168.
2. Ахмедшіна Ф.П., Шнирова О.О, Школьніков І.Г. Основні напрямки феміністської теорії: навч.посіб. Ташкент, 2007. 238 с.
3. Блехер Ф.Н. Советская жінка в сім'ї та суспільстві: соціологічне дослідження. Єрусалим, 1979. 92 с.
4. Бовуар С. де. Другий Пол: у 2 т. Т. 1, Т. 2. Москва: Прогресс; Санкт-Петербург: Алетейя, 1997. 832 с.
5. Богачевська-Хом'як М. Д., Білим по білому: Жінки у громадському житті України 1884—1939. Київ: Либідь, 1995. 424 с.
6. Богачевська-Хом'як М. Д., Феміністки, незважаючи на себе: жінки в житті української громади, 1884-1939. Едмонтон, 1988. 324 с.
7. Бороздіна Е.А. Фемінізм: чим різняться три хвилі? // Пост Наука. URL: <https://postnauka.ru/faq/61274> (дата звернення: 18.02.2019)
8. Брайсон В. Політична теорія фемінізму. Пер. з англ. Москва: Идея-Пресс, 2001. 304 с.
9. Брандт Г.А. Філософська антропологія фемінізму. Природа жінки. Санкт-Петербург: Алетейя, 2006. 160 с.
10. Великий тлумачний словник з культурології / Б.И. Кононенко. Київ: АСТ, 2003. 511 с.
11. Від суфражисток до радфем: Ключові напрямки фемінізму. // Wonder. URL: <https://www.wonderzine.com/wonderzine/life/life/218101-the-f-word> (дата звернення: 06.07.2019).
12. Гендерна рівність. // United Nations Ukraine. URL: <http://www.un.org.ua/ua/nasha-robota/gender> (дата звернення: 06.08.2019).

13. Гендерний калейдоскоп. Курс лекцій / ред. М.М. Малишева. Москва, 2002. 520 с.
14. Гендерні аспекти політичної соціології. Навчальний посібник / відп. ред. С.Г. Айвазова, О.А. Хасбулатова. Москва: РОССПЭН, 2004. 264 с.
15. Громадська організація «Інсайт». // Інсайт. URL: <https://www.insight-ukraine.org/uk>(дата звернення: 25.10.2019).
16. Громадська організація «Ділові Українські Жінки» // Громадська організація «Ділові Українські Жінки». URL: <https://businesswomen.org.ua/> (дата звернення: 02.09.2019).
17. Гундорова Т.І. Післячорнобильська бібліотека. Український літературний постмодерн. Київ: Грані-Т, 2005. 263 с.
18. Гундорова Т.І. Транзитна культура. Київ: Грані-Т, 2008. 548 с.
19. Гіденс Е. Соціологія. Київ: Основи, 1999. 560 с.
20. Декларація принципів поведінки журналіста. // Навчальні матеріали онлайн. URL: https://pidruchniki.com/15100827/zhurnalistika/vashi_obovyazki_zhurnalista_deklaratsiya_printsipiv_povedinki_zhurnalistiv(дата звернення: 21.12.2018).
21. Джері Д., Джері Дж. Великий тлумачний соціологічний словник: у 2 т. Т. 1, Т. 2. Москва: АСТ, Вече, 1999. 1082 с.
22. Жеребкіна І. Подвійна пастка демократії: пострадянський фемінізм між універсалізмом і локалізацією // Гендерні дослідження. 2000. № 5. С. 37-47.
23. Забужко О. Польові дослідження з українського сексу. Київ: Комора, 2015. 120 с.
24. Зборовська Н. (Ільницька М.) Феміністичні роздуми: На карнавалі мертвих поцілунків. Львів: Центр гуманітарних досліджень ЛНУ ім. І.Франка, 1999. 336 с.
25. Злобіна Т. Особисті проблеми українського фемінізму // Ліва Справа. URL: <http://livasprava.in.ua/index>.(дата звернення 06.01.2019)

26. Зорич І., Книш І., Мазуренко Х. На службі рідного народу: Ювілейний збірник Організації українок Канади ім. Ольги Басараб у 50-річчя від заснування. Торонто, 1984. 356 с.
27. Ісупова О.Г. Три хвилі фемінізму // Демоскоп weekly: електрон. версія бюл. 2010. № 407–408. URL: <http://demoscope.ru/weekly/2010/0407/gender03.php>(дата звернення: 16.10.2019)
28. Ковальська Н. Александрова Т. Жінки Радянської України. Київ: Основи, 1990. 332 с.
29. Короткий філософський словник / за ред. А.П. Алексєєва. Москва: Проспект, 1997. 496 с.
30. Костенко Ліна. Біографія, вибрані поезії, «Маруся Чурай», інтерпретація творів. Кіровоград: Степова Еллада, 1999. 320 с.
31. Крізь скляну стелю. Історія жіночого музею в Харкові, 2019 // Центр Гендерної Культури. URL: <https://www.genderculturecentre.org/skvoz-steklyannyu-potolok-istoriya-zhe/> (дата звернення: 10.10.2019).
32. Кісь О. «Кого оберігає Берегиня, або Матріархат як чоловічий винахід» // Дзеркало неділі: електрон. версія газ. 2005. № 15. URL: https://zn.ua/SOCIETY/kogo_oberegaet_bereginya,_ili_matriarhat_kak_muzhskoe_iz_obretenie.html(дата звернення 13.11.2019).
33. Кісь О.Р. Між особистим і політичним: гендерні особливості досвіду жінок-учасниць національно-визвольних змагань на західноукраїнських землях у 1940—1950-х роках // Народознавчі Зошити. 2013. № 4. С. 591-599.
34. Ла Страда Україна. // La Strada Ukraine. URL: <https://la-strada.org.ua/> (дата звернення: 07.06.2019).
35. Маланчук-Рибак О.З. Жіночий рух як ідеологія і практика суспільних змін, Основи теорії гендеру: Навчальний посібник. Київ: К.І.С., 2004. С. 182–218.

36. Мала радянська енциклопедія: у 10 т. / ред. рада: Н. Л. Мещеряков (голова) та ін.; Москва: Радянська енциклопедія 1931. Т. 1. 527 с.
37. Навіщо вона це зробила: Фотопроєкт Fearless, 2017 // The Devochki. URL: <http://thedevochki.com/2017/09/22/zachem-ona-eto-sdelala-fotoproekt-fearless/> (дата звернення: 18.06.2019).
38. Наєнко М.К. Історія українського літературознавства: Підручник. Київ: Академія, 2001. 365 с.
39. Павликовська, І. На громадський шлях: 3 нагоди 70-ліття українського жіночого руху. Філадельфія, 1956. 168 с.
40. Павличко С. Фемінізм. Київ: Основи, 2002. 322 с.
41. Пекінська декларація. // Законодавство України. URL: https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/995_507 (дата звернення: 21.07.2019).
42. Плахотнік О. Пострадянський фемінізм: український варіант // ИнтелРос. 2008. № 17. С. 183-198. URL: http://www.intelros.ru/pdf/gender_issledovaniya/2008_17/17.pdf (дата звернення: 03.09.2019).
43. Полонська-Василенко Н. Д. Видатні жінки України. Вінніпег та Мюнхен, 1969. 151 с.
44. Прохоров О. М. Великий енциклопедичний словник. Москва: Великі російська енциклопедія, 2002. 1434 с.
45. Рубанцова Т.О. Філософія фемінізму і культура // Вісник Омського університету: електрон. версія газ. 1998. № 4. С. 35-38. URL: http://elibrary.lt/resursai/Uzsienio%20leidiniai/Omsk/1998-04/ogu9801_11.pdf (дата звернення: 04.05.2019).
46. Рубчак М.Ю. Постколоніальний синдром. Спостереження. Київ: Академія, 2011. 240 с.
47. Словник гендерних термінів. / під. ред. О. О. Денисова. Москва: Інформація XXI век, 2002. 256 с.

48. Смоляр Л. Жіночий рух України як чинник гендерної рівноваги та гендерної демократії в українському соціумі // Політичний компас. URL: <http://partycivicua.org/women/rhruh.htm>(дата звернення: 08.06.2019).
49. Соціологічний аналіз онлайн флешмобу #яНеБоюсьСказати. // Гендер у дітях. URL: <https://genderindetail.org.ua/season-topic/genderne-nasilstvo/sotsiologichniy-analiz-onlayn-fleshmobu-yaneboyusskazatihto-i-scho-govorit-pro-genderne-nasilstvo-134040.html>(дата звернення: 21.12.2018).
50. Соціологічний енциклопедичний словник. / ред. рада Г. В. Осипов (голова) та ін.; Москва: Норма, НОРМА- ИНФРА, 2000. 480 с.
51. Тартаковська І.М. Приватне як політичне: друга хвиля фемінізму як відлуння 1968-го // Недоторканий запас: електрон. версія газ. 2008. № 4. URL: <http://magazines.russ.ru/nz/2008/4/ta26.html> (дата звернення: 15.02.2019).
52. Теліга О. Вибрані твори / упоряд. О. Зінкевич: 2-ге вид, Київ: Смолоскип, 2008. 531 с.
53. Теорія та історія фемінізму. Курс лекцій. / під. ред І.М. Жеребкина. Харків, 1996. 256 с.
54. Українки в історії / за ред. В. Борисенко. Київ: Лібидь, 2004. 328 с.
55. Улюра Г. Карнавалізація фемінізму в сучасній українській літературі // Феміністського критика: про це і про все. 2006 URL: <http://www.fc.gender-eu.org/>(дата звернення: 11.08.2019).
56. Уоллстонкрафт М. На захист прав жінок. Фемінізм: проза, мемуари, листи / пер. з англ. М.Шнейр. Москва: Прогрес. Літера, 1992. 474 с.
57. Успенська В.І. Фемінізм до фемінізму: ідеї рівноправності статей в історії європейської соціальної думки. Твер, 2000. 245 с.
58. Феміністична Офензива. // Феміністична Офензива. URL: <https://ofenzyva.wordpress.com/>(дата звернення: 24.10.2019).
59. Фрідан Б. Загадка жіночності. / переклад з фр. А. Вороніної. Москва: Прогрес. Літера, 1994. 494 с.

60. Фур'є Ш. Теорія чотирьох рухів і загальних доль. Москва: Видання книгарні «Ціолковський», 2017. 174 с.
61. Філіпс Т. Ч. Фемінізм і сім'я: історико-соціологічний аналіз. Москва: Грааль, 2002. 305 с.
62. Хрестоматія феміністських текстів / під. ред. Е. Здравомислової, А. Темкіной. Санкт-Петербург: «Дмитрий Буланин», 2000. 304 с.
63. Христина Пізанська: передвісниця фемінізму в середньовічній Європі // Womenaton.org URL: <http://womenaton.org/christine-de-pisan> (дата звернення 31.03.19).
64. Це зробила вона, 2018 // Вікіпедія. URL: https://uk.wikipedia.org/wiki/%D0%A6%D0%B5_%D0%B7%D1%80%D0%BE%D0%B1%D0%B8%D0%BB%D0%B0_%D0%B2%D0%BE%D0%BD%D0%B0 (дата звернення: 15.10.2019).
65. Шенлі М.Л., Пейтмен К. Феміністська критика і ревізія історії політичної філософії. Москва: РОССПЕН, 2005. 400 с.
66. Юрчук О. У тіні імперії. Українська література у світлі постколоніальної теорії. Київ: Академія, 2013. 224 с.
67. Baumgardner J.; Richards A. Manifesta: Young Women, Feminism, and the Future. New York: Farrar, Straus and Giroux, 2000.
68. Bentham J. An Introduction to the Principles of Morals and Legislation // McMaster University. URL: <http://books.scholarsportal.info/viewdoc.html?id=/ebooks/oca5/5/princmoralsleg00bentuoft> (дата звернення 09.10.2019).
69. Crenshaw K. Mapping the Margins: Intersectionality, Identity Politics, and Violence Against Women of Color // The Public Nature of Private Violence / ed. by M. A. Fineman and R. Mykitiuk. New York: Routledge, 1994. P. 93 – 118.
70. Femen. // Femen Official Blog. URL: <https://femen.org/tag/femen-ukraine/> (дата звернення: 10.06.2019).

71. Marquis de Condorcet N. The First Essay on the Political Rights of Women. // Project Gutenberg/ URL: <http://www.gutenberg.org/ebooks/31550> (дата обращения: 14.10.2019).

72. Rowe-Finkbeiner K. The F-Word: Feminism In Jeopardy — Women,

73. Textus. Вишивка, текстиль, фемінізм. // Kyiv Online. URL: <https://kyiv-online.net/events/arts/vystavka-textus-vyshyvka-tekstyl-feminizm/> (дата звернення: 28.09.2019).